

Mihovil Dabo

„ZA KMETSKE PRSTE“. JURAJ DOBRILA I ŠIRENJE PISANE RIJEČI¹

Dr. sc. Mihovil Dabo
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet – Odsjek za povijest
I. M. Ronjgova 1, HR – 52100 Pula
mdabo@unipu.hr

UDK 323.1(497.57):027.9Dobrila, J.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 3. 6. 2017.
Prihvaćeno: 18. 10. 2017.
DOI: <http://doi.org/10.21857/m8vqrtz4q9>

Čitaonički pokret, odnosno otvaranje hrvatskih čitaonica u Markgrofoviji Istri, polustoljetni je proces kojeg je nemoguće razumjeti izvan šireg konteksta nacionalne integracije. Društvena i politička emancipacija hrvatskog stanovništva prvo je zahvatila rubne dijelove pokrajine, Kastavštinu i otoke, dok su se unutrašnjost Poluotoka i zaleđe gradova na zapadnoj obali znatno sporije odvajali od utjecaja talijanskoga građanstva. Ipak, pisana riječ na vlastitom jeziku i onamo je prodirala već od sredine 19. stoljeća, prije svega poticana trudom i marom vodećeg preporoditelja istarskih Hrvata – Jurja Dobrile. Molitvenik Otče budi volja tvoja!, pastirska pisma, kalendar Istran i glasilo Naša sloga..., tiskovine na hrvatskom jeziku namijenjene slabo obrazovanom seoskom stanovništvu, obilježile su Dobrilino razdoblje i pretvorile se u jedan od stupova na kojima je oblikovana hrvatska nacija u Istri. Uz navedene primjere, potrebno je posebno naglasiti biskupovu suradnju sa zagrebačkim Društvom sv. Jeronima koja ukazuje na povezanost kulturnog uzdizanja i integracijskog procesa. Iako se, dakle, val pokretanja čitaonica razlio Istrom u desetljećima nakon Dobriline smrti, u ruralnim je krajevima već postojao neuklonjivi temelj oblikovan biskupovom preporodnom djelatnošću.

Ključne riječi: Juraj Dobrila; hrvatski narodni preporod u Istri; opismenjavanje; pisana kultura; nacionalna integracija.

¹ Članak je nastao kao ponešto proširena verzija izlaganja održanog na znanstvenom skupu u povodu 150. obljetnice osnutka Čitalnice u Kastvu, prve hrvatske čitaonice u Istri, 28. listopada 2016.

Uvod

Hrvatski čitaonički pokret, poznato je, nije odjednom zahvatio čitav prostor nekadašnje Markgrofovije Istre. Nastao i vođen prije svega iz preporodnih pobuda, odnosno nastojanja da se ojača proces integracije hrvatske nacije, navedeni je pokret nužno odražavao društvenu i političku realnost. Nije stoga čudno što se prve čitaonice otvaraju na rubu austrijske pokrajine, u krajevima koji su u najvećoj mjeri bili povezani prometno, ali i duhovno, s prostorom Banske Hrvatske i istodobno najudaljeniji od utjecaja talijanskoga građanstva čije su uporište bili prije svega zapadnoistarski gradovi. Iako je dakle riječ o pravom pokretu koji je započeo sredinom šezdesetih godina 19. stoljeća te se protegnuo na razdoblje do Prvoga svjetskog rata, svršetkom kojega je nasilno ugušen dijeleći sudbinu s ostalim rezultatima hrvatske političke i nacionalne emancipacije u Istri, u unutrašnjosti Poluotoka čitaonička je mreža stvorena i osnažena tek tijekom posljednjih desetljeća postojanja Dvojne Monarhije. Spori proces širenja hrvatske nacionalne svijesti na ruralni istarski živalj neizbježno je utjecao na mogućnost korištenja kulture i obrazovanja pri društvenoj i političkoj mobilizaciji: tek od devedesetih godina 19. stoljeća stekli su se uvjeti za otvaranje većeg broja hrvatskih škola, kulturnih društava i čitaonica. Njihova brojnost i rasprostranjenost u predratnim godinama neosporan su pokazatelj uspješnog rada hrvatskih političara i preporoditelja predvođenih Matkom Laginjom, Vjekoslavom Spinčićem i Matkom Mandićem.

Pa ipak, bilo bi pogrešno pretpostaviti kako je istarski ruralni živalj, ono dakle stanovništvo koje će u najvećoj mjeri tijekom spomenutog razdoblja biti integrirano u okvir moderne hrvatske nacije, sve do konca stoljeća bio u potpunosti lišen utjecaja pisane riječi na hrvatskom jeziku. Na isti način kao što su se politički uspjesi spomenutog trojca uvelike oslanjali na rezultate prethodnog razdoblja, čitaonice u istarskoj unutrašnjosti otvarane su za stanovništvo kojem su od sredine stoljeća bile dostupne raznorodne tiskovine na hrvatskom jeziku. Bilo da je riječ o političkoj, društvenoj ili kulturnoj emancipaciji od utjecaja talijanske građanske kulture, prvi zamjetni rezultati nastali su kao plod dugogodišnje djelatnosti jedne osobe – biskupa Jurja Dobrile.

Promišljena, razganata aktivnost kojom se taj Ježenjac prometnuo u, slobodno se može istaknuti, personifikaciju preporodnog procesa među istarskim Hrvatima započela je mnogo prije postavljanja na porečku biskupsku stolicu 1857. godine. Po povratku iz bečkog *Frintaneuma*, gdje je uspješno studiranje dugo-

tovio obranom doktorske disertacije,² mladi se Dobrila nije ograničio na uspon kroz hijerarhijsku strukturu klera rodne mu Tršćansko-koparske biskupije već se u više navrata pokazao skrbnikom i zaštitnikom stanovništva ruralne istarske unutrašnjosti iz koje je i sam potekao.³ Ipak, mogućnost samostalnijeg i intenzivnijeg rada stekao je postavljanjem na biskupski položaj. Omalena, rubna i siromašna Porečko-pulska biskupija nije oskudijevala problemima u koje se novopostavljeni velikodostojnik doskora uvjerio, prije svega obilazeći, između lipnja i listopada 1858., čitav povjereni mu teritorij u obliku kanonske vizitacije.

Biskup se, očito je iz sačuvanih dokumenata, suočio s otužnom južnoistarskom realnošću koja je u njegovim očima odražavala duboku vjersku i moralnu zapuštenost seoskog i prigradskog stanovništva, uzrokovanu nedovoljnom brojnošću raspoloživog svećenstva, ali i nerijetkom nevoljkošću pojedinih pripadnika klera da bez zadržke ispunjavaju dužnosti na koje su se zavjetovali. Konkretnije, ako se od starih i bolesnih seoskih duhovnika, čiji je udio u ukupnom broju svećenika s godinama rastao, i nije moglo očekivati potpuno ispunjavanje brojnih zadaća u razmjerno surovim uvjetima seoskog podneblja, biskupa su gorčinom ispunjavali nemarni dušobrižnici, često primljeni iz susjednih biskupija kako bi se doskočilo sve uočljivijem manjku domaćih bogoslova, te talijansko svećenstvo, koje se tvrdoglavo držalo gradskih sredina slabo mareći za duhovne potrebe zaleđa. Ukorijenjenost i brojnost nedaća što su pritiskale duhovni i društveni život biskupije uvjerile su Dobrilu u nužnost radikalnih zahvata koje nije mogao provesti bez suradnje viših razina crkvene i svjetovne vlasti. Preciznije, početkom šezdesetih godina u dopisima caru Franji Josipu I. i Svetoj stolici predložio je nekoliko srodnih rješenja.

Porečki je biskup najskloniji bio trajnom pripajanju Porečko-pulske biskupije Tršćansko-koparskoj biskupiji, dok je kao umjerene inačice istaknuo privremeno podlaganje obiju biskupija upravi tršćanskog biskupa ili barem proširenje vlastite biskupije četirima dekanatima srednje Istre: pazinskim, pićanskim, kršanskim i buzetskim. Kako bi se potpunije razumjela navedena Dobrilina inicijativa, nužno je naznačiti osnovne odrednice svjetonazora kojim se vodio u svim

² Karl Heinz Frankl, „Das Frintaneum – Konturen einer Institution“, u: *Das Priestkolleg St. Augustin „Frintaneum“ in Wien 1816 bis 1918. Kirchliche Elite-Bildung für den Donau-Alpen-Adria-Raum*, Karl Heinz Frankl i Rupert Klieber (ur.), Wien – Köln – Weimar, 2008., str. 36-59; Juraj Dobrila, *De Confessione sacramentali (doktorska disertacija)*, Posebna izdanja državnog arhiva u Pazinu, sv. 25, Pazin, 2012.

³ Elvis Orbanić, „Un contributo alla conoscenza del periodo triestino di Juraj Dobrila“, *I Croati a Trieste*, Trst, 2007., str. 157-177; E. Orbanić i Maja Polić, „Zauzimanje Slavenskog društva u Trstu za gladne u središnjoj Istri (1850.)“, *Istarski povijesni biennale*, sv. 3, Poreč, 2009., str. 199-209.

važnijim aktivnostima po kojima je zapamćen. Kao biskupu iskreno zabrinutom za duhovno stanje puka poboljšanje duhovnih prilika u povjerenim mu dijecezama bilo mu je na prvome mjestu. Iscrpno upućen u suvremenu stvarnost, najveću opasnost za položaj katoličke vjere i Crkve uočio je upravo na seoskom području, odnosno među stanovništvom kojem je i sam rođenjem pripadao, a koje bi, smatrao je, u povoljnijim okolnostima, odnosno kad bi imalo veće mogućnosti školovanja djece, dalo dovoljan broj bogoslova. Konačno, Dobrila je pod vjernicima ruralnoga istarskog zaleđa podrazumijevao slavensko, odnosno hrvatsko stanovništvo, dakle svoje sunarodnjake čiji su tanak obrazovani sloj tijekom čitavog 19. stoljeća činili uglavnom svećenici. Ukratko, biskupova skrb za vjerski, društveni i narodni boljitak jedinstvena je djelatnost koja je najviše rezultata postigla na nacionalnom polju, ali čije preostale sastavnice ne treba zanemarivati.⁴

Objedinjavanje ili opsežna promjena dijecezanskih granica, da su provedene prema Dobrilinoj zamisli, ne bi stoga imale isključivo duhovne posljedice, što je bilo razvidno i biskupovim protivnicima. Naime, spomenutu inicijativu, premda nije naišla na prihvaćanje kod crkvenih i državnih vlasti, porečki biskup nije u potpunosti otklonio. Desetljeće i pol kasnije, odmah po imenovanju tršćansko-koparskim biskupom 1875., oživljava je u nizu dopisa kojima je duhovne i svjetovne poglavare nastojao iznova zainteresirati za rješenje koje je priželjkivao. Obnovljeni prijedlog u novom je obliku bio posve konkretan. Biskupova zamisao bila je iskoristiti prihode Porečko-pulske biskupije za podizanje i održavanje dječaćkog sjemeništa u Pazinu, namijenjenog onim polaznicima tamošnje gimnazije od kojih se moglo očekivati da će školovanje nastaviti na goričkom sjemeništu, središnjoj ustanovi za izobrazbu klera Austrijskog primorja. Doskora se pokazalo kako su vlasti navedeni prijedlog uzele u ozbiljnije razmatranje negoli u prvom navratu, a najbolji je pokazatelj bila trogodišnja sedisvakancija porečke biskupske stolice, odnosno činjenica kako je, nakon Dobrilina prelaska u Trst, novi biskup imenovan tek 1878. godine. Nakon što je istarska politička elita, otjelovljena u predstavnicima talijanskoga građanstva, spoznala mogućnost oživotvorenja opisane zamisli, pokrenula je potpisivanje peticija i molbi caru i Svetom Ocu utemeljenih na argumentima vjerske zabrinutosti. Ipak, činjenica kako su inicijativu osobe već za života prepoznate kao predvodnika slavenske

⁴ Mihovil Dabo, „Manjak klera u vrijeme biskupa Dobrile – vjersko, društveno i političko pitanje“, u: *Dr. Juraj Dobrila (1812.-1882.) i stoljeće Krasne zemlje (1912.-2012.)*. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Puli i Pazinu 25. i 26. listopada 2012., ur. Josip Šiklić, Pazin, 2015., str. 37-50.

emancipacije od talijanskog utjecaja osporavali pripadnici pokrajinske političke vrhuške čija se politika zasnivala na nepopustljivom inzistiranju na isključivo talijanskom povijesnom i kulturnom karakteru Poluotoka ukazuje na to kako je skrb za duhovni boljitak samo dijelom motivirala njihovu zabrinutost. Mogućnost ojačavanja redova hrvatskog i slovenskog svećenstva u pokrajini, k tome školovanog u državnoj gimnaziji s njemačkim nastavnim jezikom, svakako bi se odrazila na snaženje slavenskog, dakle hrvatskog i slovenskog identiteta, a vjerojatno i porastom patriotizma u vidu identificiranja s Monarhijom, pri čemu bi oba procesa neizostavno bila na štetu pokrajinske zasebnosti prisutne ponajprije kroz golem utjecaj talijanskog jezika i kulture.⁵

Dobrilina inicijativa na koncu nije oživotvorena ni u drugom pokušaju, a ostarjeli biskup do konca života nastavio je činiti koliko je mogao kako bi ublažio odavna uočene nedaće, svjestan kako ih vlastitim snagama nije u stanju ukloniti, ali do konca života nespreman na rezignaciju i pasivnost. Razmjerno iscrpan prikaz biskupovih zamisli i neuspjeha pri traženju suradnje kod crkvenih i državnih vrhova bio je potreban kako bi se jasnije obrazložilo okvir u kojem su nastale sve važnije Dobriline zamisli. Tijekom četvrt stoljeća provedenih na stolicama Poreča i Trsta, bio je nesumnjivo prepoznat kao marljiv biskup i lojalni austrijski podanik, ali nikad nije postao dovoljno utjecajnim da oživotvori opisani plan u koji je polagao najveće nade. Istodobno, antagonizam što ga je izazivao kod političkih i nacionalnih protivnika, uočljiv već na prvim sjednicama Zemaljskog sabora u Poreču, s godinama je samo jačao. Ukratko, Dobrila je postao središnjom osobom hrvatskoga narodnog preporoda u Istri isključivo osloncem na vlastite sposobnosti i neveliku, ali odanu mrežu suradnika protegnutu čitavim istarskim prostorom. Velik dio njegovih aktivnosti pak činili su različiti oblici širenja pisane riječi namijenjene hrvatskom stanovništvu.

Oslonac na vlastite snage

Već naglašena važnost tršćanskog razdoblja, odnosno godina između Dobrilina dovršetka bečkog studija i imenovanja biskupom, razvidna je i pri povezivanju njegove prosvjetne i preporoditeljske aktivnosti s poticanjem utjecaja pisane riječi među narodom. Štoviše, u navedenom je periodu budući biskup oblikovao knjižicu koja je postala prepoznatljivim simbolom njegove djelatnosti:

⁵ Detaljno o namjeri podizanja dječakčkog sjemeništa: Mihovil Dabo, *Sve za Boga, vjeru i puk: biskup Juraj Dobrila u svom vremenu*, Posebna izdanja Državnog arhiva u Pazinu, sv. 36, Pazin, 2015., str. 172-192.

molitvenik *Otče budi volja tvoja!* prvi je put objavljen 1854. godine.⁶ Povijesna uloga omalene molitvene knjižice odavna je prepoznata⁷ te je dostatno ukratko ponoviti njezina osnovna obilježja. Većim dijelom nastao kao prilagođeni prijevod utjecajnog djela austrijskog teologa Schlöra, molitvenik je, očekivano, prije svega trebao jačati duhovni utjecaj katoličke vjere među običnim narodom, odnosno među širokim slojevima koji su se od crkvenog utjecaja odvajali znatno sporije negoli dio društvenih elita, ali su sredinom 19. stoljeća također sve više bivali izloženi prodoru liberalnog svjetonazora. Ipak, Dobrila je osjetan napor uložio u prilagodbu njemačkog teksta jezičnoj i društvenoj realnosti Tršćansko-koparske biskupije, a rezultat je publikacija namijenjena slavenskom stanovništvu gradske periferije i ruralnog zaleđa, jezično i izražajno prilagođena potrebama slabo obrazovanih čitatelja.

Za biskupova su života objavljena četiri izdanja, svako u nakladi od više stotina primjeraka. Dobrila je ulagao zamjetan trud u distribuiranje knjižice među narodom, a zainteresiranih čitatelja bilo je redovito više negoli raspoloživih svezaka, te je potreba za novim izdanjima nadživjela biskupa što, među ostalim, svjedoči i o sporom mijenjanju neveselih kulturnih prilika u kojima se odvijala nacionalna integracija istarskih Hrvata, odnosno o činjenici kako još dugo nakon Dobriline smrti njima namijenjene publikacije nisu bile ni brojne ni dostatno prisutne. Molitvenik je, može se zaključiti, objedinjavao vjerska nastojanja s brigom za seosko stanovništvo i slavenski, odnosno hrvatski narod u Istri te je u punom smislu utjelovljenje Dobrilina svjetonazora.

Potpuno u skladu s navedenim pristupom Dobrila je nastojao djelovati i postavši porečko-pulskim biskupom. Nastupne poslanice novoustoličeni je velikodostojnik dao tiskati na talijanskom i hrvatskom jeziku, a s tom je praksom nastavio i tijekom idućih godina. Već je objava poslanice na jeziku razumljivom i stanovništvu ruralne unutrašnjosti bila dostatna novost koja je najavljivala pristup vjernicima različit od njegovih prethodnika na porečkoj stolici, ali još je važnijim pokazateljem biskupovih namjera bila sadržajna razlika dviju poslanica. Naime, dijelovi poslanice na talijanskom jeziku bili su izričito posvećeni pripadnicima građanstva, intelektualcima i činovnicima, a sadržajno i stilski tekst je općenito bio namijenjen populaciji sviknutoj na svakodnevni susret s pisanom

⁶ *Otče, budi volja tvoja! Molitvena knjiga s podučanjem i napatjenjem na bogoljubno življenje, većim delom polag knjige Isus moja želja od Dra. Alojza Schlora. Iz Njemačkog preveo, mnogimi drugimi molitvami i Dodatkom za mornare umnožio Dr. Juraj Dobrila, Profesor bogoslovja u Trstu.*

⁷ Ivan Vitezić, „Die römisch-katholische Kirche bei den Kroaten“, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band IV: Die Konfessionen*, ur. Adam Wandruszka i P. Urbanitsch, Beč, 1995., str. 349.

riječi. S druge strane, hrvatski je tekst bio pisan, riječima samog biskupa, za „poštene, ali siromašni kmetski stališ, od kojega potičem“.⁸ Osim što navedene riječi ukazuju na osobnu identifikaciju novoga biskupa sa seoskim stanovništvom,⁹ u njima je i putokaz za razumijevanje Dobrilina pristupa: podrijetlo, ali i više-kratno iskazana skrb za duhovne i materijalne potrebe vjernika u unutrašnjosti osigurali su mu podroban uvid u realno stanje istarskog sela, odnosno činjenicu kako ondje ne treba tražiti osobitu naobraženost već je potrebnije djelovati poput brižnog roditelja, ustrajnim radom i lijepom riječju. Uvid u nastupnu poslanicu stoga je iznimno dobar pokazatelj pristupa što ga je tijekom idućih godina biskup očekivao od svojih svećenika u radu s narodom.

Iduća pastirska pisma i poslanice sadržajno se nisu razlikovali, odnosno poruke u kojima se prije svega zrcalila biskupova zabrinutost za stanje vjere u vremenima sve očitijeg slabljenja crkvenog utjecaja na društvo bile su na isti način posredovane talijanskim i hrvatskim čitateljima, ali i slušateljima. Naime, osim što su tiskane u razmjerno velikim nakladama, poslanice su čitane u sklopu nedjeljnog bogoslužja umjesto uobičajene propovijedi. Štoviše, biskup je nastojao da se, neovisno na kojoj se stolici nalazio, primjerci publikacija u što većoj mjeri distribuiraju u obje istarske dijeceze, dakle u Porečko-pulskoj i Tršćansko-koparskoj. Kao i u slučaju popularnog molitvenika, vrijedi naglasiti kako je opisanim pristupom hrvatskim vjernicima u većoj mjeri negoli ranijih godina osigurana pisana riječ na materinskom jeziku te su poslanice, osim dominantno duhovnog, zasigurno ojačavale osjećaj zasebnoga narodnog identiteta, čime su posredno djelovale u prilog snaženja nacionalne integracije.

Biskup Dobrila, međutim, snagu tiska nije ograničavao samo na vjersko djelovanje. Od samih početaka na porečkoj biskupskoj stolici bavio se mišlju o pokretanju korisnih publikacija, preciznije kalendara i novina, cijenom i sadržajem dostupnih seoskom stanovništvu. U oba slučaja uzor su mu bile slovenske tiskovine, primjerice *Novice* Janeza Bleiweisa, koje su predstavljale snažan oslonac tamošnjem kulturnom preporodu. Moguće je samo pretpostavljati zbog čega je od prvih zamisli do realizacije proteklo čitavo desetljeće, a razloge bi ponajprije trebalo tražiti u nevelikim materijalnim mogućnostima te u nimalo laganom zadatku okupljanja pouzdane suradničke jezgre. Kako bilo, tek 1868. objavljen je prvi svezak kalendara *Istran* za 1869. godinu. Povjesničari su odavno prepoznali

⁸ Arhiv biskupije Porečke i Pulske (ABPP), Poslanice i plakati biskupa Dobrile, Nastupna poslanica na hrvatskom jeziku, Poreč, 16. svibnja 1858.

⁹ Stipan Trogrlić, „Neki naglasci u pastoralnom djelovanju biskupa Jurja Dobrile (1858.-1882.)“, *Croatia Christiana Periodica*, 67 (2011), str. 156-158.

važnost spomenute publikacije te je o njoj pisano prilično često i iscrpno, uz pretiskavanje sadržaja. Kalendar kojemu je drugi svezak, za 1870. godinu, ujedno bio i posljednji na više načina svjedoči o vremenu u kojem je nastao. Autori priloga u prvom broju uglavnom su pripadnici prvog naraštaja hrvatskih preporoditelja u Istri, odnosno sam biskup Dobrila i svjetonazorski mu i generacijski bliski suradnici, dok se u drugom broju čitateljima predstavila skupina mladih pisaca, bliskih pravaškom usmjerenju. Amblematskim tekstom te druge generacije postala je pjesma *Istranom* riječkoga gimnazijalca Matka Laginje, budućeg nacionalnog i političkog predvodnika istarskih Hrvata.¹⁰

Odlučujući se nakon pomnog promišljanja na izdavanje novina namijenjenih seoskom hrvatskom stanovništvu, Juraj Dobrila morao je 1870. odustati od novčanog podupiranja izdavanja kalendara. Fragmenti i indikacije iz sačuvanih arhivskih vrela međutim ukazuju na to da navedeno objašnjenje, premda shvatljivo, nije i jedinim razlogom zbog kojeg je *Istran* objavljen tek u dva godišta. Izvjesno je, naime, kako porečkom biskupu nije odgovarao pravaški smjer mlade generacije, osobito uzevši u obzir na koji su način u isto vrijeme Ante Starčević i njegovi istomišljenici napadali Dobrilina prijatelja i trajnog podupiratelja, biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Upravo 1870. primjerice objavljene su Starčevićeve *Nekolike uspomene*, nikako jedino, ali izuzetno sugestivno svjedočanstvo o žestini bespoštedne kritike kojoj je bio izložen đakovački velikodostojnik iz pravaškog tabora. Naravno, naznačeni sukob bio je važan isključivo za politički život Banske Hrvatske, dok se realnost Markgrofovije Istre znatno razlikovala, ali valja ih svakako imati na pameti kad se razmatra onodobni nesklad između dvaju naraštaja. Potrebno je ipak spomenuti mogućnost kako bi se pri interpretaciji trebalo osvrnuti i na generacijski jaz: porečki biskup i njegovi suradnici uglavnom su rođeni početkom 19. stoljeća te su oko 1870. već duboko u šestom desetljeću života. Iza njih su, drugim riječima, duge godine života i rada u okolnostima obilježenima neimaštinom te nerazumijevanjem ili otvorenim neprijateljstvom građanstva i činovništva spram preporodnih aktivnosti među slavenskim stanovništvom. Laginjina pak generacija početkom sedamdesetih godina još je u gimnazijama, sjemeništima ili, u najboljem slučaju, u fakultetskim predavaonicama, a političke stavove i nacionalni osjećaj izgradili su, sasvim razumljivo, više čitanjem i usvajanjem vatrenih novinskih pamfleta negoli upoznavanjem realne situacije. Nije stoga čudo što se Laginjina sumnjičavost spram Dobrilina kruga i njegovih preporodnih dosegâ, jasno uočljiva u više pisama upućenih

¹⁰ Maja Polić i Petar Strčić, *Kalendar „Istran“ 1869. i 1870. godine. Prvo glasilo Hrvata Istre i Kovarnerskih otoka*, Posebna izdanja DAPA, sv. 33, Pazin – Rijeka, 2015.

Vjekoslavu Spinčiću, desetljeće kasnije, odnosno u vrijeme kada stupaju na političku scenu, nije pretočila u radikalni otklon od zasada prethodne generacije već u nastavak preporodnog rada na, pokazalo se, dovoljno čvrstim osnovama položenim za biskupova života.¹¹

To se objašnjenje može zasigurno primijeniti na najvažniju tiskovinu hrvatskog preporoda u Istri – novine *Naša sloga*. Nakon što je okupljena nevelika jezgra suradnika i osigurana početna financijska struktura, izdavačka avantura započeta je izdavanjem prvog broja u Trstu, 1. lipnja 1870. Početkom iste godine, biskup Dobrila u poznatom je pismu budućem uredniku lista, Antunu Karabaiću, sažeto opisao vlastita očekivanja: „Tečajem dvijuh godina bi se vidilo, je li bi se čemu od toga mogli nadati; ostane li nam i ta nada jalova, tad bi se mogli barem tješiti mišlju, da smo učinili, što smo bolje znali i mogli.“¹² Jezgrovit i iskren, ovaj je navod sažimao Dobrilin pristup zamislama kojima je posvetio život. Neovisno o tome je li riječ o pokretanju novina, ujedinjenju istarskih biskupija ili osnutku dječaćkog sjemeništa, biskupove su aktivnosti provođene u djelo nakon pomnog promišljanja. Istodobno, čini se kako istarski preporoditelj karakterno nije bio sklon rezignaciji i pasivnosti, odnosno planove je nastojao provesti u djelo čak i kada nije bio uvjeren u njihov uspjeh ne želeći žaliti za propuštenim prilikama. Plod takvih razmišljanja bila je *Naša sloga*, „poučni, gospodarski i politički list“, kako je bilo istaknuto u podnaslovu, namijenjen istarskim Hrvatima. U prvim se godištim stoga nizom tekstova nastojalo istarskomu seljaku osvijestiti ovisnost njegova životnoga standarda o uspjehu nacionalnoga pokreta te slabo obrazovanom čitateljstvu približiti upravnu strukturu u Istri i objasniti pravila izbora za općinska vijeća, Zemaljski sabor, a od 1873. i za bečko Carevinsko vijeće.¹³

Svesti gotovo polustoljetnu egzistenciju toga preporodnoga glasila na nekoliko odlomaka suviše je zahtjevan zadatak, dok bi detaljna analiza mnogobrojnih pažnje vrijednih detalja narušila zamišljenu strukturu referata. Dostajat će stoga zadržati se na osnovnim činjenicama: tršćanski list tijekom godina postao je vodeće glasilo istarskih Hrvata, u potpunosti ostvarivši nadanja svoga osnivača. Tijekom vremena, izlazio je u različitim vremenskim razmacima: od pokre-

¹¹ Mihovil Dabo, „Svjetonazorska razmimoilaženja u vrijeme pokretanja Naše Sloge“, *Tabula*, br. 8, 2010., 10-19.

¹² ABPP, kut. Dobrila II, fasc. Dobrilina originalna pisma, Juraj Dobrila Antunu Karabaiću, Rim, 11. 1. 1870.

¹³ Mirjana Gross, „Značaj prvih deset godišta 'Naše sloge' kao preporodnog lista“, *Zbornik Pazinski memorijal*, sv. 2, Pazin 1970., 39-59.

tanja lista do konca 1883. godine dva puta mjesečno, a zatim do 1915. jednom tjedno. U godinama nakon 1899., kada je tiskanje i izdavanje preneseno u Pulu, nastojalo se list izdavati do dva puta tjedno: 1900. godine tiskano je 89, 1901. godine 102, 1902. godine 80, a 1903. godine 58 brojeva. Zatim se ponovno uobičajilo tjedno izlaženje.¹⁴ Mijenjali su se, uz format i učestalost izlaženja, i glavni urednici, izdavači i tiskare, kao i adrese uprave lista i administracije. Ipak, uza sve naznačene mijene, na stranicama *Naše sloge* razabiru se, kao konstanta, tri osnovna načela na kojima je počivao proces hrvatske nacionalne integracije u Istri: politički jedinstven narodni pokret, sloga istarskih Hrvata i Slovenaca te povezanost s Hrvatskom i Slavonijom i ostalim hrvatskim zemljama.¹⁵ Drugim riječima, Laginja i suradnici, u mladosti oštri kritičari nedovoljne čvrstine starijih preporoditelja, preuzevši vodstvo narodnog pokreta, ostvarili su mnogo od zacrtanih ciljeva uz oslonac na dosege prethodne generacije, što uvelike simbolizira upravo opstanak i rast utjecaja *Naše sloge*, čiji je kontinuitet ujedno i odraz neprekinute polustoljetne preporodne djelatnosti.

Knjige za puk

Uz navedene uspješne zamisli kojima je zajedničko širenje utjecaja pisane riječi među seoskim stanovništvom, vrijedi spomenuti i pokušaj izdavanja pučkih knjižica, odnosno duhovno i praktično korisnog štiva, cjenovno također prilagođenog skromnim mogućnostima ruralnog stanovništva. Pritom se biskup Dobrila ponovno vodio slovenskim primjerom, posebno literaturom što ju je izdavalo i distribuiralo Društvo sv. Mohora. Također, od prvih promišljanja do realizacije prošlo je više godina te se krug suradnika okupljenih oko *Naše sloge* tek koncem 1873. približio izdavanju prve knjižice, zbirci života svetaca prema uzoru na *Djanje svetnikov božjih* slovenskog biskupa Antona Slomška.¹⁶ Premda pred tiskanjem, publikacija iz nepoznatih razloga na koncu nije objavljena, a uzroke je vjerojatno potrebno tražiti u nedovoljnim financijama. Ipak, sačuvana korespondencija povezana s neuspješnim pothvatom omogućuje koristan uvid u dubinu Dobrilina promišljanja o prilagodbi tiskovine onima kojima je namijenjena. Naime, u jednom od pisama već spomenutom Antonu Karabaiću, uzimajući za primjer jedan slovenski vinogradarski priručnik koji je oblikovanjem

¹⁴ Nevio Šetić, *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama. Naša sloga 1870. - 1915.*, Zagreb, 2005., 10.

¹⁵ Isto, 427.

¹⁶ Anton Martin Slomšek, *Djanje svetnikov božjih*, Graz, 1853./1854.

mogao poslužiti kao uzor, biskup je savjetovao: „Format, slova ili pismena: sve mi je po volji; samo karta bi imala biti koliko krjeplja za kmetske prste.“¹⁷ Drugim riječima, pred očima je imao istarskog seljaka, u mnogo većoj mjeri naviklog na manualni rad i korištenje grubih poljodjelskih alatki negoli na pažljivo okretanje stranica u susretu s pisanom riječi. Porečki je biskup bio svjestan kako prvi susreti s pisanom kulturom mogu imati i sasvim banalne, ali realne implikacije poput poderanih listova, čemu se može doskočiti odabirom debljeg, otpornijeg papira.

Kako je navedeno, zamisao na koncu nije realizirana, ali to ne znači kako je biskupova nakana propala. Širenje pučkog štiva ipak je Dobrilinim zalaganjem zahvatilo od početka sedamdesetih godina istarsku unutrašnjost, ali uz oslonac na hrvatskog parnjaka Društvu sv. Mohora: 1868. u Zagrebu je, pod okriljem nadbiskupa Jurja Haulika, osnovano Društvo sv. Jeronima čiji su se ciljevi poklapali s Dobrilinom predodžbom o kulturnim i prosvjetnim potrebama širih slojeva stanovništva. Nadbiskup Haulik, kao pokrovitelj Društva, osobno je uputio pisma biskupima za koje se, na temelju njihovih preporodnih zalaganja, vjerovalo kako će podržati novu inicijativu: senjskomu i modruškomu biskupu Mirku Ožegoviću, đakovačkomu J. J. Strossmayeru, križevačkomu Đuri Smiči-klasu, krčkomu Ivanu Viteziću i – Dobrili.¹⁸ Porečki biskup odazvao se pozivu već početkom 1869. napisavši: „S velikom radošću pozdravljam pohvalno društvo s. Jeronima; svet mu je smjer, a i potreba velika.“ Dometnuo je i svoju poznatu želju „da se i knjigom brani i širi vjera i strah božji u milom nam narodu.“¹⁹

Porečki se biskup idućih godina posvetio pronalaženju članova Društva među vjernicima svoje dijeceze, a preporučivao je učlanjivanje i u susjednim biskupijama, Tršćansko-koparskoj i Krčkoj. Nažalost, do danas su u arhivskom gradivu ostali tek rijetki tragovi Dobrilinih nastojanja oko širenja utjecaja zagrebačkog društva, ali su tim važnije smjernice što ih je moguće pronaći u izvješćima s redovitih godišnjih skupština Društva, objavljivanih u kalendaru i ljetopisu *Danica*. Ondje istarskom biskupu pripada doista istaknuto mjesto te je lako zaključiti kako je u djelatnosti svetojeronimskog društva Dobrila prepoznao mogućnost ostvarenja vlastitih zamisli. Ipak, spomenuta su izvješća zanimljiva zbog, na prvi pogled, neuobičajenih formulacija kojima se aludiralo

¹⁷ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, sig. 6334, Dobrila, Juraj Korespondencija a, b, Pismo Jurja Dobrile Antonu Karabaiću, Poreč, 29. 10. 1873.

¹⁸ Josip Butorac, „Povijest Društva sv. Jeronima ili Društva sv. Ćirila i Metoda 1868-1968“, *Bogoslovska smotra*, sv. 38, br. 3-4, 1969., str. 380.

¹⁹ *Danica; Koledar i ljetopis Društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1870.* (dalje: *Danica*), Zagreb, 1869., 12.

na Dobrilu redovito ga, međutim, ne imenujući. Navod iz govora predsjednika Društva Tome Gajdeka na 14. skupštini, održanoj 26. siječnja 1882., odnosno odmah nakon zadušnice za preminuloga tršćansko-koparskoga biskupa, otklanja moguće dvojbe oko identiteta često spominjanog prijatelja i podupiratelja Društva. Opširno se osvrćući na Dobriline nesebične prinose, Gajdek je izrijeком potvrdio: „Od onda kada god čitaste, gospodo moja, u ljetopisu društvenom, da je neimenovani dobrotvor – žarki prijatelj – neki biskup – učinio što dobra društvu, znajte, da je to bio blagopreminuli biskup Dobrila; a čitaste to u ljetopisu od svake gotovo godine.“²⁰

Dovoljno je tek ovlaš poznavati onodobne istarske društvene i političke prilike kako bi se dokučili razlozi zbog kojih biskup nije izrijeком spominjan. Od samih početaka svoga javnog djelovanja prepoznat kao nositelj emancipacije istarskih Hrvata i Slovenaca, svojim je radom izazivao i potpirivao antagonizam talijanskoga liberalnoga građanstva. Početkom sedamdesetih godina preporodni pokret manifestirao se na različite načine, odnosno kroz međusobno povezane inicijative poput čitaoničkog pokreta, prvih tabora ili pokretanja *Naše sloge*. Vrijedi dodati kako je i politička borba počela donositi vidljive rezultate, u prvom redu kroz izbor Dinka Vitezića za zastupnika seoskih općina istočne Istre i Kvarnerskih otoka u bečkom parlamentu. Spomenuti su izbori, održani 1873. godine, međutim pokazali razmjere oponiranja, ponekad i prave mržnje spram porečkog biskupa, ponuđenog kao kandidata seoskim biračima zapadne Istre. Kroz napade na imovinu, uvrede i ogovaranja izbilo je na vidjelo godinama nakupljano nezadovoljstvo talijanskoga građanstva Dobrilinim utjecajem na istarske Slavene. Ne čudi stoga što se nastojalo od protivnika sakriti svaki oblik kulturnog i društvenog rada koji je bio proveden u korist hrvatskog življa, a narušavao je postojeće neravnopravne odnose oblikovane i učvršćene kroz povijest. Širenje publikacija tiskanih u Zagrebu svakako je, uz kulturnu i obrazovnu ulogu, nosilo društvene, političke i nacionalne implikacije te je, u slučaju prevelike izloženosti očima javnosti, moglo biti iskorišteno na štetu biskupa pred austrijskim vlastima. Dodatni pak pokazatelj povezanosti zagrebačkog društva i istarskog preporoditelja tiskanje je prvog Dobrilina životopisa, tek koji mjesec nakon njegove smrti, upravo u ediciji koju je tijekom života marljivo podupirao. Riječ je, naravno, o *Vjekopisu* iz pera Cvjetka Rubetića, napisanom uz oslonac na mnoge danas nedostupne spise samog pokojnika koje su autoru prosljedili bliski biskupovi suradnici.²¹

²⁰ *Danica*, Zagreb, 1882., str. 36.

²¹ Cvjetko Rubetić, *Vjekopis Dra Jurja Dobrile biskupa tršćansko-koparskoga prije porečko-puljskoga*, Zagreb, 1882.

Zaključak

Biskup Juraj Dobrila u svojem se preporodnom radu izrazito oslanjao o širenje opismenjavanja i obrazovanja. Vođen željom za povećanjem broja bogoslova, budućih svećenika, iz ruralne Istre, nastojao je pomoći pri školovanju darovitih učenika, ali i na različite načine približiti pisanu riječ širokim slojevima. Formom različite, publikacije što ih je istarski biskup širio među pukom stoga sadrže neke zajedničke osobine: sadržajno odražavaju njegov svjetonazor, odnosno ono što je smatrao primjerenim i potrebnim da se narodne mase ne udalje od utjecaja Crkve, a jezično i stilski primjerene su onodobnoj obrazovnoj razini seoskog stanovništva. Neovisno o mjestu tiskanja ili izdavaču, pisana hrvatskim standardom, izdanja kojima je Dobrila nastojao približiti hrvatsko seosko stanovništvo pismenoj kulturi i višoj razini obrazovanja uz opstanak tradicionalnoga vrijednosnog sustava ujedno su predstavljala zamašnjak procesa nacionalne integracije među istarskim Hrvatima. U desetljećima nakon Dobriline smrti, kad se uz razvoj političkog i nacionalnog pokreta na unutrašnjost Istre proširio val otvaranja čitaonica, tamošnje će stanovništvo biti upoznato s važnošću pisane riječi na materinskom jeziku upravo zahvaljujući djelatnosti pokojnog biskupa – pokretača hrvatskoga narodnog preporoda u Istri.

Mihovil Dabo

Juraj Dobrila and the Expansion of the Written Word

Summary

*The movement of opening Croatian reading rooms in the Province of Istria was a semicentennial process, which may not be comprehended outside the wider context of national integration. The social and political emancipation of Croatian population initially took place in the border parts of the Province, the Kastav area and the islands, whereas the inland of the peninsula and the hinterland of the towns along the west coast were considerably slower in distancing themselves from the influence of Italian citizens. Nevertheless, the written word in the mother tongue began to be expanding there as early as around the mid-nineteenth century, thanks – primarily – to the endeavours and efforts of Juraj Dobrila, the leading reviver of the Croats in Istria. The prayer book *Otče budi volja tvoja!*, shepherd letters, the calendar *Istran*, the paper *Naša sloga*, etc. – printed media in the Croatian language intended for the poorly educated rural population – have marked Dobrila's period and become one of the pillars upon which Croatian nation in Istria was shaped. In addition to these examples, particularly worth*

mentioning is the Bishop's cooperation with the Zagreb Society of St. Jerome, indicating to the interrelation between cultural elevation and the process of integration. Though the wave of opening reading rooms spread across Istria in the decades following Dobrila's death, the uneliminable foundation, formed thanks to the Bishop's revival-related activity, had previously already existed in rural areas.

Keywords: *Juraj Dobrila; Croatian national revival in Istria; spread of literacy; written culture; national integration.*